

*За зміст та якість матеріалів
відповідальність несуть автори публікацій*

Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 травня 2019 року) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; за заг ред. Краснової М.В., Коваленко Т.О. – Чернівці: Кондратьєв А.В. – 2019. – 392 с.

ISBN 978-966-7957-24-7

Збірник містить тези наукових доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції, що відбулася у м. Кисві 31 травня 2019 року.

Для науковців, фахівців у галузі права, аспірантів, студентів юридичних закладів освіти та всіх, хто цікавиться питаннями еколого-правового статусу людини і громадянина.

ЕКОЛОГІЧНА МІГРАЦІЯ ЯК НАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ

Кобецька Надія Романівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права,
м. Івано-Франківськ, Україна

Останні роки питання міграції набуло особливої актуальності. Найпоширенішими причинами міграції є економічні. Зміна місця проживання зумовлюється бажанням покращення рівня життя, матеріального стану. Водночас, ХХІ століття актуалізувало новий, раніше менш поширений вид міграції, – екологічну міграцію.

Категорія «екологічна міграція» тісно пов'язана з категоріями «міграція», «мігранти», «біженці», «екологічні мігранти», «екологічно переміщені особи», «кліматичні біженці», «екологічні біженці». Виникнення останнього терміну датують 30-ми роками ХХ століття, однак більш сутнісного наукового змісту він набув у 70-их роках. Помітну

роль в цьому відіграв Інститут всесвітнього спостереження (WorldWatch Institute), засновник якого Ластер Браун вперше ввів це поняття в науково-аналітичну термінологію (детальніше див.: [1]). Однак, перше офіційне тлумачення цього терміну представив Ессам Ель-Хіннаві, дослідник Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), який визначив «екологічних біженців» як тих людей, які були змушені покинути своє традиційне місце проживання, тимчасово чи постійно, через виражене екологічне порушення (природне та / або викликане людьми), що поставило під загрозу їхнє існування та / або серйозно вплинуло на якість їхнього життя [2, с. 4].

Однак сьогодні термін «екологічні біженці» піддається критиці, оскільки з точки зору правової сутності він не відповідає ознакам категорії «біженці», легально визначеної Конвенцією ООН 1951 року про статус біженців. *Зокрема, в документі, підготовленому Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) «Зміна клімату, стихійні лиха та переміщення людей: перспектива UNHCR» зазначається: «UNHCR має серйозні застереження щодо термінології та поняття екологічних біженців або кліматичних біженців. Фраза «біженець» є легальним терміном. Особа, якій було надано статус біженця, відповідає критеріям Конвенції ООН 1951 року, Конвенції 1969 року або мандату UNHCR. У зв'язку з цим, так само як «економічний біженець» не є посиланням на визнаний міжнародним правом термін, не є такими і «кліматичний біженець», і «екологічний біженець». Незважаючи на те, що ці терміни часто використовуються, особливо в засобах масової інформації, було б неправильно надати словам юридичне значення, яке не було схвалено юридичною спільнотою» [3, с. 8].*

Менш спірним є поняття «екологічно переміщені особи», яке може стосуватись і осіб, які переміщуються всередині держави. Варто зауважити, що в словнику «Міграція, навколишнє середовище та зміна клімату: докази для політики», опублікованому Міжнародною організацією з міграції (ІОМ) у 2014 році (який надалі оновлюється і доповнюється в он-лайн версії), представлені тлумачення таких понять: «екологічні мігранти» – особи або групи осіб, які через раптові або прогресуючі зміни у навколишньому середовищі, що негативно впливають на їхнє життя або умови життя, змушені покинути свої звичні домівки, зробити це тимчасово або постійно, хто переміщується або в межах своєї країни, або за кордон; «екологічно переміщені особи» – особи, які переміщені в межах своєї країни постійного проживання або які

перетнули кордон і для яких погіршення стану навколишнього середовища або його руйнування є основною причиною їх переміщення, хоча і не обов'язково єдиною [4, с. 13].

У контексті екологічних причин міграції, основною виділяють глобальні зміни клімату, а точніше, наслідки, які ці зміни спричиняють. Ще в 1990 році дослідники Міжнародної групи експертів з питань зміни клімату представили висновки, що найбільший вплив на глобальну міграцію населення матимуть наслідки зміни клімату [5]. В Міжнародній доповіді ІОМ 2018 року саме наслідки зміни клімату представлені серед причин міграції в країнах Африки. Так, посуха в районах Східної і Південної Африки у 2015 і 2016 роках спричинила гуманітарну кризу, пов'язану з широким дефіцитом продовольства та голодом, що сприяло (на додаток до інших факторів) переміщенню людей з ряду країн. Природні катастрофи, зокрема повені, в 2016 році також сприяли міграції близько 300 тисяч осіб в Ефіопії, 40 000 у Кенії, 70 000 у Сомалі [6, с. 54]. Дослідники проблем екологічної міграції сходяться у висновку, що негативні зміни довкілля, як правило, є супутніми причинами міграції та спричиняють переміщення населення в комплексі з іншими причинами. Однак, зміни довкілля виступають рушійним механізмом інших причин, можуть привести до продовольчої кризи, знищення майна тощо.

У регулюванні міграції та захисті прав осіб, що вимушені залишати місце свого постійного проживання, особливого значення надається заходам, пов'язаним з усуненням чинників, які породжують міграцію. В заключному документі міжнародної конференції ООН щодо міграції, яка відбулася 10-11 грудня 2018 року в м. Маракеш (Марокко), – Глобальному договорі про безпечну, впорядковану і регульовану міграцію, вперше на офіційному міжнародному рівні визначені спільні зобов'язання держав щодо адаптації до змін клімату, запобігання та реагування на надзвичайні екологічні ситуації тощо в контексті мінімізації негативних чинників та факторів сприяння міграції (Завдання 2) [7].

Стосовно національної практики окремих держав, то ряд держав (Фінляндія, Швеція, США, Австралія та інші) мають в своєму законодавстві окремі положення, які певною мірою регулюють питання екологічної міграції. Широка правова база та активна практична діяльність щодо державно-правового регулювання екологічної міграції представлена в Республіці Таджикистан. У законодавстві цієї держави легально визначене поняття «екологічні мігранти». Закон Республіки

Таджикистан «Про міграцію» [8] визначає їх як «осіб, які змушені залишити свої житла через екологічні катастрофи». В 2010 році Урядом Республіки Таджикистан був затверджений Порядок здійснення екологічної міграції [9], який закріплює компетенцію відповідальних за переселення державних органів, підстави екологічної міграції, процедуру формування списків першочергових екологічних мігрантів, порядок їх переселення в безпечні райони, матеріальне і фінансове забезпечення. В Республіці періодично приймаються трьохрічні Плани організованого переселення екологічних мігрантів. Відповідно до цих планів за 2012-2016 рік у безпечні місця переселені 1446 господарств екологічних мігрантів [10].

Діюче українське міграційне законодавство не закріплює поняття «екологічна міграція», «екологічні мігранти» та інших подібних. Але для України особливо актуальним є питання захисту екологічно внутрішньо переміщених осіб. Вперше в новітній історії Українська держава зіткнулася з проблемою екологічної міграції після аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Система українського законодавства, що визначає правовий режим території, яка зазнала негативного впливу наслідків аварії на ЧАЕС, та захисту постраждалих осіб, фактично стала основою регулювання внутрішньої вимушеної (примусової) екологічної міграції. Сьогодні Україна має також законодавче регулювання та актуальну практику захисту внутрішньо переміщених осіб, що викликано військовою агресією на Сході держави. При цьому, відповідне законодавство поширюється і на можливі випадки внутрішньої екологічної міграції.

Об'єктивний аналіз екологічної міграції навряд чи дає підстави обґрунтувати необхідність прийняття в найближчому майбутньому окремих міжнародно-правових чи європейських норм, спрямованих на визначення особливого правового статусу екологічних мігрантів (екологічних біженців). Однак, увага до цієї проблеми з боку міжнародних урядових і неурядових організацій, науковців є свідченням необхідності подальшої координації зусиль всього світового співтовариства на регулюванні екологічної міграції.

Нині, як в глобальному, так і в національному вимірі, найбільш актуальним є питання інституційного, організаційного та матеріального забезпечення прав та захисту інтересів осіб, які постраждали від негативних змін довкілля, надання їм підтримки, забезпечення адаптації в нових умовах тощо. Крім того, щодо екологічної міграції значення мають

не лише традиційні механізми протидії незаконній міграції, надання статусу біженця тощо, а механізми, спрямовані на усунення причин такої міграції – зменшення негативних антропогенних впливів на довкілля, відновлення природних екосистем. Ці заходи однаковою мірою мають реалізовуватись як в межах окремої держави, так і в рамках міждержавного співробітництва. Необхідність активізувати та покращити боротьбу з негативними змінами довкілля, глобальним потеплінням та змінами клімату визначається тим, що ці явища, як і явище екологічних міграцій, безпосередньо порушують природне право людини – право жити в здоровому, безпечному і збалансованому природному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Morrisey J. Rethinking the 'debate on environmental refugees': from 'maximalists and minimalists' to 'proponents and critics'. *Journal of Political Ecology*. 2012. Vol. 19. P. 36–49.
2. El-Hinnawi E. *Environmental Refugees*. Nairobi, Kenya: United Nations Environmental Programme, 1985. 41 p.
3. *Climate change, natural disasters and human displacement: a UNHCR perspective*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2009. 16 p.
4. *Glossary. Migration, Environment and Climate Change: Evidence for Policy (MECLEP)*. Geneva: IOM, 2014. 30 p. URL: http://publications.iom.int/system/files/pdf/meclep_glossary_en.pdf?language=en
5. Report prepared for Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) by Working Group II / Tegart, W. J. McG., Sheldon, G. W., and Griffiths, D. C. (eds.). Canberra: Australian Government Publishing Service, 1990. 295 p. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.432.732&rep=rep1&type=pdf>
6. *World Migration Report 2018*. Geneva: IOM, 2017. 350 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf
7. *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*. UNGA, 2018. A/CONF.231/1. URL: https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf
8. О миграции: Закон Республики Таджикистан от 11.12.1999 г. (по состоянию на 3.08.2018). URL:

http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2137

9. Порядок осуществления экологической миграции в Республике Таджикистан: постановление Правительства Республики Таджикистан от 3.05.2010 г. № 211. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=15440

10. Выступление Президента Республики Таджикистан, Председателя государственной комиссии по чрезвычайным ситуациям Эмомали Рахмона по природным чрезвычайным ситуациям за последние пять лет. 10.02.017: сайт Президента Республики Таджикистан. URL: <http://www.president.tj/ru/node/14536>